

**ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ КРИТЕРІЇВ ТА
ПОКАЗНИКІВ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНОЇ СВІДОМОСТІ
МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ**

Білозерська Світлана Іванівна

кандидат психологічних наук

доцент кафедри психології Дрогобицького

державного педагогічного університету

імені Івана Франка

Анотація. Проаналізовано показники та критерії сформованості професійної свідомості у майбутніх педагогів, які забезпечують не тільки оволодіння майбутнім фахівцем нормативних професійних знань, умінь та навичок, а й усвідомлення професійного Я-образу, оволодіння професійними компетенціями, мотивами і потребами, цінностями та смислами педагогічної діяльності; визначено ієрархію професійних цінностей, яка передбачає якісне освоєння майбутньої педагогічної діяльності. Виділено рівні та механізми, які дозволять студенту вибудувати стратегію своєї професійної підготовки і подальшого як особистісного, так і професійного зростання.

Ключові слова: студент, професійна свідомість, професійні цінності, особистісно-професійний розвиток особистості, Я-концепція.

Ефективність виконання фахівцем своїх трудових обов'язків багато в чому залежить від особливостей ставлення людини до своєї професії, усвідомлення себе як професіонала, усвідомлення своєї ролі та місця в колективній діяльності. На даний час існує чимало теоретичних досліджень, які вказують на те, що одним із вузлових завдань професійної підготовки майбутніх вчителів є формування професійної свідомості. Передусім це

пов'язано зі зміною траєкторії у професійній підготовці майбутніх фахівців, яка б забезпечувала не тільки формування професійних знань, умінь і навичок, а також створювала б умови для гармонійного особистісно-професійного розвитку та саморозвитку, навчання та самонавчання, виховання та самовиховання; активізувала мотиваційні ресурси щодо саморегуляції, самоконтролю і самоорганізації майбутньої педагогічної діяльності.

А. Маркова визначає професійну свідомість як «комплекс уявлень людини про себе як професіонала, цілісний образ себе як професіонала, систему відносин і установок до себе як професіонала» [4, с. 88]. С. Дружилов стверджує, що професійна свідомість включає уявлення людини про себе як члена професійної спільноти, носія професійної культури, в тому числі певних професійних норм, правил, традицій, притаманних працівникам цієї професії [3].

Спираючись на дані визначення, можна стверджувати, що саме професійна свідомість дозволяє особистості розуміти те, що вона робить, свідомо ставити й вирішувати педагогічні завдання, планувати свої дії й дотримуватися встановлених правил і обов'язків, виявляти недоліки у своїй роботі та визначати шляхи їх корекції. Вона веде до активного осмислення свого професійного призначення та є тим засобом, що забезпечує здатність до саморегуляції та само актуалізації. Тільки тоді, коли людина усвідомить важливість і суть ролі вчителя, саме тоді вона відкриває для себе можливості активного професійного саморозвитку, буде намагатися сформувати в себе професійно значущі якості особистості та прагнути підвищити рівень своєї професійної майстерності.

Такий підхід до розуміння сутності професійної свідомості дозволив виділити такі її структурні компоненти:

- усвідомлення майбутнім педагогом норм, правил, моделей своєї професії як передумови розвитку професійно значущих якостей особистості (когнітивний компонент);

- усвідомлення наявності даних якостей у значущих інших та порівняння себе з абстрактним або конкретним ідеалом (емоційний компонент);
- самооцінка своїх як професійних, так і особистісних якостей – розуміння себе, індивідуального стилю педагогічної діяльності та професійного спілкування і поведінки (мотиваційно-цільовий компонент);
- емоційне ставлення до себе та визначення перспектив подальшого розвитку (операційний компонент).

Для відстеження процесу розвитку і формування окремих компонентів професійної свідомості в навчально-професійної діяльності необхідно виділити критерії та показники, що дозволять зафіксувати рівні сформованості професійної свідомості. Серед них основними є наступні: 1) сформованість уявлення про себе, позитивне ставлення до себе; 2) вираженість прагнення до пізнання себе і своєї професійної діяльності; 3) сформованість в свідомості уявлення про професійно-важливі якості, про професійну діяльність; 4) сформованість здатності організовувати свої внутрішні і зовнішні ресурси для досягнення цілей особистісно-професійного розвитку.

Відповідно до виділених критеріїв можемо охарактеризувати рівні сформованості професійної свідомості.

Перший рівень характеризується наявністю розмитого уявлення про себе, низький рівень саморозуміння, негативне емоційне ставлення до себе. У студентів виражене прагнення до засвоєння знань, аморфне уявлення про свою майбутню професійну діяльність, відсутнє уявлення про професійні плани. Студенти мають труднощі у розвитку когнітивного і емоційного компонентів професійної самосвідомості.

Другий рівень характеризується сформованим уявленням про себе і про особливості особистості, прийняття себе, позитивне ставлення до себе, самоповага. Когнітивний, емоційний компоненти професійної свідомості достатньо розвинені, формується образ «Я-реальне». Проте ще є розпливчасте уявлення про професійно важливі якості майбутнього педагога, виникають

труднощі у формуванні ідеального професійного зразка для наслідування, стереотипне бажання слідувати зразком для наслідування за відсутності знань про себе, про свої професійні здібності, можливості, професійні якості. Виражена спрямованість на навчання і засвоєння знань, орієнтація на процес життя, відсутнє уявлення про своє професійне майбутнє.

Третій рівень характеризується прийняттям себе, усвідомлення своїх професійних здібностей, можливостей, переваг. Сформовано уявлення про професійно важливі якості, сформований зразок для наслідування й образ «Я-ідеальне (професійне)», цінності та переконання носять усвідомлений характер. Мотиваційно-цільовий компонент розвинений, що проявляється у вираженій спрямованості на особистісно-професійній розвиток, на самореалізацію себе в навчанні, в професії. Помітні труднощі в розвитку операційного компонента професійної свідомості, що ускладнюють процес формування уявлень про себе в майбутньому, про перспективи свого професійного зростання.

Четвертий рівень характеризується тим, що у студентів сформовані уявлення про своє майбутнє, про себе в майбутньому, виражена спрямованість на саморозвиток і самореалізацію в професії, усвідомлені плани свого особистісно-професійного розвитку, розвинені функціональні і сформовані структурні компоненти професійної свідомості. Даний рівень професійної свідомості характеризується в когнітивному компоненті наявністю знань про свою професійну діяльність, уявлень про себе в контексті даної діяльності, образ «Я-професіонал» інтегрований з Я-концепцією. У афективному компоненті – це позитивне ставлення до себе, адекватна професійна самооцінка. Поведінковий компонент характеризується наявністю мотиву до самоактуалізації, прагненням до саморозвитку.

Вказані критерії та показники дозволяють студенту вибудувати стратегію своєї професійної підготовки і подальшого як особистісного, так і професійного зростання та визначити умови їх розвитку та формування. Вони забезпечують не тільки оволодіння майбутнім фахівцем нормативних професійних знань,

умінь та навичок, а й усвідомлене проходження ним закономірних етапів і криз професійного розвитку з позитивними особистісно-професійними новоутвореннями, перш за все, такими як навчально-професійна адаптація, інтеграція, професійна ідентичність.

Виходячи із зазначених вище теоретичних положень, аналіз сформованості професійної свідомості студентів-педагогів ми здійснювали на основі характеристики професійних цінностей. З цією метою ми використовували наступний діагностичний інструментарій – методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича. В опитуванні взяли участь студенти з першого по третій курс ДДПУ імені Івана Франка. Загальна вибірка становила 175 студентів.

Аналіз професійних цінностей показав, що в списку термінальних цінностей найбільш значущими (в порядку спадання значущості) для студентів:

I курсу виявилися: суспільне визнання, життєва мудрість, цікава робота, свобода, розвиток;

II курсу - життєва мудрість, активне діяльне життя, любов, суспільне покликання, краса природи і мистецтво;

III курсу - активне діяльне життя, суспільне покликання, пізнання, продуктивне життя, любов.

У списку інструментальних цінностей для першокурсників найбільш значущими виявилися: чуйність, ефективність у справах, щирість, високі запити, раціоналізм; для другокурсників - вихованість, акуратність, ефективність у справах, високі запити, терпимість; для третьокурсників - акуратність, сміливість у відстоюванні своєї думки, самоконтроль, чуйність, вихованість.

Вибудована студентами ієрархія цінностей дозволила виокремити 3 групи професійної спрямованості: соціальної (наприклад, суспільне покликання, активне діяльне життя (повнота й емоційна насиченість життя), вихованість),